Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. 2020; (43): 343-351
- Arkeoloji-Turizm / Araştırma -

Arkeolojik Kültür Varlıkları Turizmi (Arkeoturizm) Planlamasında Arkeolog Etkisi

Hasan Ali ERDOĞAN*

ÖZ

Dünya genelinde son yıllarda ortaya çıkan sosyal ve teknolojik gelişmeler, turizmi hem daha kolay satın alınabilir hem de daha kolay erişilebilir hale getirmiştir. Turizm böylece insanların gündelik çevresinde mevcut olmayan hoş vakit geçirilebilecekleri, verimli bir eğlenme–dinlenme faaliyeti alternatifine ve aynı zamanda hem fiziki hem de entelektüel kişiliklerini keşfettikleri bir gelişim formuna dönüşmüştür. Bu dönüşüm geleneksel doğa turizmi, deniz, kum ve plaj turizminden gastronomi, inanç, eğitim ve folklor gibi kültürel cazibe boyutlarına yönelerek kültürel miras turizmi kapsamında dünya turizm endüstrisinin en hızlı gelişen pazarı halini almıştır. Kültürel miras turizminin bileşenleri oldukça geniş bir yelpaze oluştururken, önemli bir bileşeni de arkeolojik kültür varlıklarıdır. Bu varlıklar, eskinin kültür mirasına dönük doğru ve tarafsız bir kanıt belge oluşturmaktadırlar. Geçmişin kültür mirası somut buluntuları, o kültürün sosyal mozaiğini, geleneklerini, sanat anlayışını, inançlarını, tabularını, sevinçlerini, kederlerini ve dolayısıyla o kültürün çeşitliliğini ve karakterini yansıtır. Arkeologlar elde edilen bu belgelerin güzelliği ya da ne kadar ekonomik değeri olduğu ile değil, o varlıkları üreten kültür ile ilgilenirler ve böylece bu mirası bilimsel yöntemlerle çalışarak yukarıda bahsi geçen boyutlarda insanlığın ortak kültürüne yönelik ilgi ve bilgi üretirler.

Kültürel miras turizminin önemli bir bileşeni olan arkeolojik kültür varlığı turizmi (arkeoturizm) hem dünyada hem de Türkiye'de bilimsel temelde yeni çalışılan bir alt disiplindir. Özellikle Anadolu (Asia Minor) arkeolojik kültür varlıkları açısından oldukça zengin bir coğrafyadır. Bu varlıklar Türkiye'nin dünya kültür mirası turizmi endüstrisinden daha yüksek bir pay alabilmesinde yüksek önemde değer taşımaktadır. Ancak mevcut durumda bu zenginlikler, potansiyeline oranla oldukça düşük seviyelerde değer üretmekte ve ülke ekonomisine yeterince katkı yapamamaktadır. Görülmektedir ki, Türkiye'de arkeolojik kültür varlıkları son zamanlara kadar süregeldiği şekliyle sadece turizm profesyonellerine bırakılamayacak kadar önemli bir turizm destinasyon kaynağı iken sadece arkeologlara da bırakılamayacak değerde bir hazinedir. Arkeolojik çalışmaların sonunda bir turizm ürünü ortaya çıkmasına rağmen, yapılan arkeolojik çalışmaların ayrıca bir arkeoturizm planlaması içermediği açıktır. Arkeologların turizmin dinamiklerinden uzak olduğu, turizmcilerin de arkeoloji gibi özellikli bir alana hakim olmadıkları beklenen bir sonuçtur. Bu bakımdan, her iki meslek alanının da tüm ilgili aktörlerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir arkeoturizm planlamasını oluşturacak multidisiplinli bir çalışma ekibinin parçası olması bir zorunluluktur. Arkeologların böylesi bir topluluk içinde sağlayacağı katkıların kapsamı ve içeriği üzerine yapılan çalışmalar son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Turizm Planlaması, Arkeoturizm, Turizm Yönetimi, Kültür Turizmi

Archaeologist Effect on Archaeological Heritage Tourism (Archaeotourism) Planning

ABSTRACT

Archaeological heritage tourism (archaeotourism), an important component of cultural heritage tourism, is a totally new sub-discipline scientifically studied in the world and in Turkey. Anatolia (Asia Minor) is a very rich geography especially in terms of archaeological cultural assets. These assets are off great importance for Turkey to receive higher share from world cultural heritage tourism industry. However, in the current situation, these assets constitute very low levels of share compared to their potential and do not contribute enough to its national economy. It is obvious that, while archaeological cultural assets in Turkey as they have been held until recently comprise too important a source of tourism destination to be left to only tourism professionals, they are a treasure too valuable to be left to only archaeologists as well. Despite the fact that a tourism product emerges at the end of archaeological studies, it is clear that the archaeological studies have been carried out without an archaeotourism planning. It is an expected result that archaeologists are far from the dynamics of tourism and that tourism professionals do not master a special area such as archeological heritage assets. In this regard, it is imperative that both professionals be part of a multidisciplinary team to devise an archaeotourism planning that can meet all the needs of all the actors involved. Studies on the scope and contents of contributions archaeologists can make in such a community are extremely important.

The social and technological developments emerged in recent years all around the world have made tourism both easier to purchase and simpler to access. Tourism has thus turned into a form of development where people can discover both their physical and intellectual personalities and an alternative of fruitful recreational activity of a pleasant time that is not available in their daily environment. Evolved from traditional nature tourism, sea, sand and beach tourism to cultural attractions such as gastronomy, belief, education and folklore, this transformation has turned out to be the fastest developing market of the world tourism industry within the scope of cultural heritage tourism. While the components of cultural heritage tourism constitute a wide spectrum, one remarkable contribution comes from archaeological cultural assets. These assets constitute an objective and

* Dr., orcid no: 0000-0002-1795-4607, haerdogan@gmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 21.02.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 05.03.2020

accurate proof for cultural heritage of the past. These concrete finds of the past reflect the social mosaic, traditions, art, beliefs, taboos, joys, sorrows, and therefore the diversity and character of that culture. Archaeologists are concerned with the culture that produces these assets, not with the beauty or the economic value of these documents, and thus, by working through scientific methods, they produce interest and knowledge for the common culture of humanity.

Keywords: Archeology, Tourism Planning, Archaeotourism, Tourism Management, Heritage (Cultural) Tourism

1. Giriş

Türkiye sahip olduğu yer üstü, yer altı ve su altı arkeolojik kültür varlıkları ile dünya kültür mirası atlasında önemli bir yere sahiptir. Hem küresel hem de ulusal kültüre ışık tutacak önemli arkeolojik potansiyeli ile Türkiye bilim dünyasında bu bağlamda yeterince dikkat çekmektedir. Ancak dünyada hızla gelişen ve son zamanlarda çok ciddi bir sektör halini almış olan arkeoturizm açısından yeterli ilgiyi görmemektedir. Bu konuda toplam kalite yönetimi anlayışı ile bir "Arkeoturizm Planlaması" çalışmasının yapılmamış olması sorunun temel sebeplerinden birisidir. Böylesi bir planlama, bilimsel çerçevede arkeologlar, iletişimci/pazarlamacılar, tarihçi-edebiyatçı-çevirmenler ve turizmcilerin katıldığı multidisiplinli çalışmalar ile mümkün olacaktır. Mevcut durumda ise bir kazı başkanı arkeoloğun aynı zamanda adeta bir reklamcı, pazarlamacı ya da bir film senaristi gibi davranması ve bu doğrultuda hem arkeolojik çalışmaları hem de tanıtım, pazarlama ve turist yönetimi gibi alanları koordine etmesi ve yönetmesi gerekmektedir. Arkeoturizm planlaması ve yönetimi sisteminde hangi aktörlerin neyi, nasıl ve ne zamanda yapması gerektiğinin yürütülmesi açısından önemlidir. Dünyada ve Türkiye'de yeni yeni gelişmekte olan arkeoturizm alanı, hem bir arkeolog, bir turizmci, bir iletişimci hem de bir edip ve çevirmen bakış açısıyla değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye'de adı arkeoturizm olmasa da, alanda yapılan bazı uygulamalar ve eleştirel yazınlar dışında konunun bilimsel çerçevede çalışılmış örnekleri yok denenecek kadar azdır. Mevcut uygulamalardaki dağınıklık, paydaşların ve bu alandaki çalışmalarının tanımlanmasındaki aksaklıklardan kaynaklı koordinasyon kopuklukları olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu durum, yetki kargaşası ve hukuki düzenlemelerdeki eksiklikler ile birleşince Türkiye dünya kültür turizmi payından potansiyeline oranla oldukça düşük bir pay aldığı izlenmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de mevcut bilimsel açığın kapatılmasına katkı yapacağı düşünülerek bir arkeolog, bir turizmci ve bir iletişim bilimci bakış açılarından arkeoturizm olgusunu değerlendirmeyi ve "Paydaş-Arkeolog" etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma ile arkeolojik çalışmaların mutlaka multidisiplinli bir ekip çalışmasının parçası olması gerekliliği ortaya konmuştur. Çalışma ören yerleri, anıtlar ve sitler gibi arkeolojik kültür varlıklarının birer turizm destinasyonuna dönüştürülmesinin şekil ve yöntemlerinin belirlenmesinde arkeologların rolü odaklı yürütülmüştür. Çalışmada arkeolojik kültür varlıkları kavramı, ören yerleri, sitler ve saraylar gibi ziyaret edilebilecek alanlar ile sınırlı tutulmuş ve materyal, kişi, kurgu ve işleyişler veri toplama kategorisinde yürütülmüştür. Nispeten yeni bir alt alan özelliğiyle çalışılan arkeoturizm konusu ile ilişkilendirilebilen bilimsel kitap, makale ve tezler ile duruma göre ulusal ve uluslararası resmi gazeteler, resmi kurum ve kuruluşların yayın organları ile internet siteleri taranmış ve teorik kuramsal bir araştırma makalesi oluşturulmuştur.

2. Kültürel Miras, Arkeoloji ve Turizm

Modern insanın ait olduğu medeniyetin ayrımına bakmaksızın, bir bölgede yaşamış insanların kim oldukları, nasıl yaşadıkları, ne yedikleri ve yaşam şekillerinin neye benzediği, geçmişin yaşam alanları ve mimarisi, sanatı, gündelik yaşama dair materyalleri, inançları, attıkları çöpleri, dönemin flora ve faunasının yiyecek kalıntıları kültürel mirası oluşturmaktadır (Poulios, 2014; Gullino vd., 2015). Bütün bu bileşenleri somut bilimsel normlarda ortaya çıkarılması arkeolojinin işidir (Gamble, 2004: 7; Orser, 1996: 273-285). Ortaya çıkarılan verilerin turizm için temel oluşturan cazibeyi bilinir hale getirerek seyahat ile karakterize kültür faaliyetlerine yol açması da turizm çerçevesinde ele alınan bir durumdur (Graburn, 1989; Robinson, 1979; Smith, 1981; Turner ve Turner, 1978). Bu cazibe dil, yönetim anlayışı, ekonomi, din, yaşam tarzı gibi kültürel olguların bir bölgeden bir diğerine değişiklik göstermesiyle toplumların mekânsal işleyişi bakımından ortaya çıkan çeşitliliklerden, farklı yerlerdeki farklı kültürlerden kaynaklanır (Arı, 2005: 320). Kültür mirası turizmi bir ülke ya da bölgedeki insanların gelenekleri, el sanatları, sanatı, mimarisi, inançları ve tarihi geçmişlerine yönelik yapılan turizm türü olarak tanımlanmaktadır (Thomas ve Langlitz, 2019: 70).

Literatürde *arkeoturizm* kavramı ve kapsamı, son zamanlarda dikkatle incelenen ve popülaritesi hızla artan (Prentice, 2001; Poria vd., 2003; Fabricius, 2003) Kültür Turizmi (Culture Tourism) ya da Miras Turizmi (Heritage Tourism) ifadeleri içinde yer bulmaktadır (Pawleta, 2019; Avrami, 2016; Darlow vd., 2012; Mazzola, 2015; Wurz ve van der Merwe, 2005; Wang ve Bramwell, 2012). Arkeoloji ve turizm kelimelerinin birleşimi şeklinde tanımlanan (Jusoh vd., 2017: 1167) arkeoturizm geçmişte yaşamış olan insanlar ya da toplulukların yukarıda ifade edilen kültür mirası unsurlarının tamamını kapsaması yönü ile kültür turizmi faaliyetlerinin en büyük etmenlerinden birini oluşturur. Arkeoturizm faaliyet alanları genellikle antik kentler, tarihi alanlar, müzeler ile diğer arkeolojik çekim yerleridir (Giraudo ve Porter, 2010: 7-8; Srivastava, 2015: 31-32; Thomas ve Langlitz, 2019: 69). Bu faaliyetler arkeolojik kültür varlıkları (AKV)'nın bulunduğu alanlardaki yerel halk üzerinde oluşturduğu eğitsel, kültürel, sosyal ve ekonomik etkileri ile hem bölgesel hem de ulusal kalkınmaya olumlu etkiler yapmaktadır (Thomas ve Langlitz, 2019: 78). Dünya turizm faaliyetleri 2018 yılında 1,4 milyar olan toplam sayısının (Url 1) yıllık % 3,3 artarak 2030 yılında çok ciddi rakamlara ulaşacağı ön görülmektedir (UNWTO, 2020). Bu rakamların en belirgin kısmının kültür mirası turizmi kaynaklı olduğu bilinmektedir.

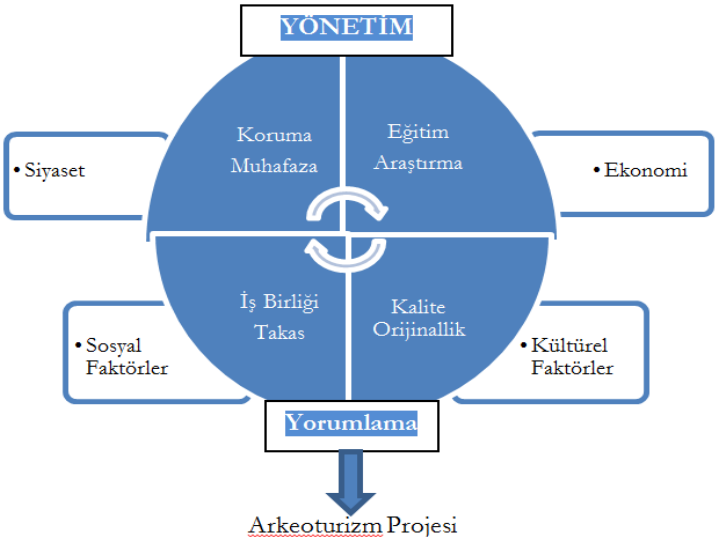
Kültür mirası turizmi gibi genel bir ifade içinde belirginliği ve önemi kaybolan AKV, bu varlıklar açısından çok da zengin olmayan ülkeler için belirleyici bir önem arz etmeyebilir. Ancak insanlığın ortak kültür mirasına envantere girmiş 200'e yakın Paleolitik Dönem buluntu yeri ile insanlığın tarih öncesi açısından çok büyük bir potansiyeline o zamandan bugüne kesintisiz ev sahipliği yapan Türkiye'de (Harmankaya ve Tanındı, 1996; Sagona, 2015) bu ayrım daha çok önem taşımaktadır. Önceki çalışmalar içinden arkeoturizm konusuyla ilişkilendirilen çalışmaların, paydaşların neler olması gerektiği (Thierstein, 2019; Comer, 2014; Scott ve Miller, 2012), arkeolojik çalışmaların hem uluslararası hem de ulusal boyutta kanuni düzenlemeler ile siyasi otorite ve yerel yönetimlerle ilişkilerinin neler olabileceği (Comer, 2014; Özdoğan, 2006; Carman ve Keitumetse, 2005), "Halk için Arkeoloji" (Public Archaeology) çalışmalarının içerik ve boyutlarının turizme bağlı etkilerinin neler olabileceği (Thierstein, 2019; Scott ve Miller, 2012; Gürsu, 2013), arkeoturzminin sağlığı geliştirici faaliyetler içerdiği (Williams, 1998; Crouch, 2010) ve aidiyetlik duygusu ile özellikle kadın ve çocukların topluma entegre edilebildiği üzerine genel ifadelerle değindikleri görülmektedir. Ayrıca arkeoloji alanında toplum tabanlı katılımcı araştırmaları (Atalay, 2010) gibi detay çalışmalar da görülmektedir. Tablo 1'de arkeologların literatürde geçen arkeoturizm üzerindeki fonksiyonları üzerine kısa bir değerlendirme verilmiştir.

Tablo 1. Literatürde Arkeologların Arkeoturizmdeki Yeri ve Diğer Aktörler

	Arkeolojik Çalışmalar	Diğerleri / Sonuçları
Thierstein (2019)	Araştırma ve Eğitim, Koruma ve Muhafaza, Kalite ve Orijinallik, Doğru ve Keyif veren Açıklamalar (Hikayeler)	Siyasi Sonuçlar Ekonomik Fırsatlar Sosyal Etkileşim Kültürel Anlayış
Comer (2014)	Arkeologlar Bir Ekibin Parçası Olmalılar; Arkeoturizm Ekibinin En Önemli Parçalarından Biri Arkeologlar	Diğerlerinden; Sanat Tarihçiler, Konservatörler, Coğrafyacılar, Jeomorfologlar ve Kartograflar
Minkiewicz ve Bridson (2014); Wylie (2005); Herrera (2013)	Geçmişi Yorumlama ve Anlamlandırma İşlevi Ana İşlevleri ise Araştırma Salahiyetleri	Cazibe Yaratma Eğitim Fırsatı Oluşturma
Giraudo ve Porter (2010)	Belirli Bir Sistematik İçinde Yerel Aktörler, Yerel yönetimler ve Devlet Kurumları ile İş Birliği İçinde Çalışma	Yerel Halk ve Desendanları, Yerel Yönetimler ve Uluslararası Kuruluşlar

Kaynak: Yazar kendi oluşturmuştur.

Arkeoturizm planlamasında ve yönetiminde birçok farklı alanın bir arada bir ahenk ve sınırlılık içinde uygulanması ve yürütülebilmesi gerekli görülmektedir (Şekil 1). Bu planlama, AKV'nın bulunduğu yerel halkın yerel özellikleri, yaşamı paylaşma ve icra etme şekilleri, bölgesi ve ülkesi ile yönetim anlayışları, ekonomik alt yapısı ve eğitim düzeyi (Thierstein, 2019: 59) gibi bir biriyle ilgili ama farklı bilimsel branşlarda uzmanlık gerektiren alanları kapsamaktadır.

Şekil 1. Arkeoturizm Projelerinin Uygulaması

Kaynak: Thierstein C.D. (2019)

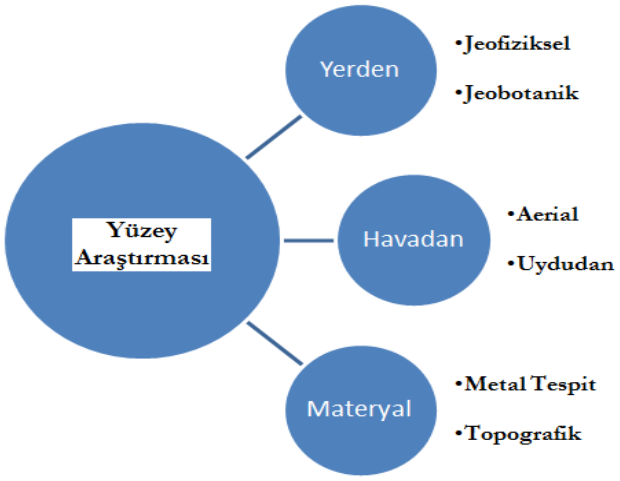
Arkeoturizm planlamasında önemli bir paydaş olan arkeologların, arkeoturizm içeriğinde üslenmeleri gereken katkılar üzerine detay çalışmaların eksik olduğu izlenmektedir. Bu çalışmada zengin potansiyeli ile Türkiye'nin arkeoturizm yapılanmasında örnek ülke olabilme potansiyelini değerlendirmek için arkeologların alana yapabilecekleri etkiler üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca arkeoturizm alanında arkeologların haricindeki paydaşların etkileri üzerine ilave detaylı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Bir Arkeoturizm Planlaması Paydaşı Olarak Arkeolog

Arkeologlar, son zamanlarda dünya genelinde, kültür mirası alanların halk tarafından anlaşılması ve önemsenmesi için ulusal ve uluslararası seyahat faaliyetlerinde temel bileşenlerdir. Kültürler arası diyaloğu, ortak kültür mirası AKV üzerinden uluslararası ortak hafıza üzerinden şekillendirmede bir merkez rol üslenmişlerdir (Jameson ve Eogan, 2013:3-4). Bir araştırma ve uygulama arkeoloğu öncelikle çalıştığı branş ile ilgili bir AKV alanı belirleyerek gerekli araştırmaları ve etütleri yapar. Bu alan küçük bir evin yerleşim alanı, bir bahçe ya da bir köy ölçeğinde olabileceği gibi, onlarca kilometrelik bir nehir sistemi üzerinde uzanan bir kent yerleşkesi de olabilir (Catling, 2009:9). Arkeolojik çalışmalar bu alanlardaki bir kaya sanatından işçilik kültürü, bir türbe üzerinden inanç sistemleri, ya da bir neolitik höyük ile geçmişin gastronomi veya dayanışma kültürünü çalışmayı hedefleyebilir. Turizm için potansiyel çekicilik özelliği taşıyan bu faaliyetler daha en başından hem yerelde, ulusalda hem de uluslararası boyutta turist destinasyonu boyutuyla planlaması gereklidir. Arkeologların aktif bir rol almadığı bir arkeoturizm planlaması anlamını yitirecek ve terkedilecektir (Court ve ark. 2019:32). Bir arkeoturizm planlamasında yönetimin de arkeologlarda olması gerektiğini kabul edenler (Green,1998:122) olsa da bu çalışmada bir arkeoturizm planlama çalışmasında arkeologların üç temel işlevi ile sınırlı tutulabileceği ön görülmektedir. Çalışmada, zincirinin en belirgin halkası arkeologların sorumluluk alanlarının üç temel başlıkta toplanması uygun görülmüştür: (1) Tespit ve Teşhis, (2) Belirtme, Tanımlama, Raporlama (3) Turizme Hazırlama.

3.1. Tespit ve Teşhis

AKV alanlarını tespit ve teşhis ederek arkeolog, arkeoturizmin ilk kıvılcımını yakar. Literatür taramalarından da görüldüğü üzere, arkeoturizmin planlaması, projelendirilmesi ve uygulanarak sürdürülebilir bir turist destinasyonu haline dönüştürülmesi sürecinde ilk ve en önemli payı arkeologlar almaktadır. Çünkü öncelikle mevcutta kültürel zenginliği gösterecek, ilgi uyandıracak, özgün ve ünik bir envanter kaynağı yani AKV gerekli olacaktır (Court vd. 2019:28). Arkeolog, AKV alanlarının tespit ve teşhis sürecine yüzey araştırması ile başlar (Şekil 2). Alanın özelliğine göre yüzey araştırması sonucunda teşhis ve tespit süreci tamamlanabilir ya da kazı sürecinin başlaması da gerekebilir.

Şekil 2. Yüzey Araştırmasında Genel Uygulamalar

Kaynak: Yazarın kendi çalışması

Yüzey araştırmalarında jeofiziksel araştırmalar dağ, orman ve bitki örtüsünün yoğun olduğu yerlerde oldukça sınırlı iken, su altı araştırmaları için yaygın kullanılmaktadır. Jeobotanik inceleme alanın bitki coğrafyasını, aerial araştırma ise alanın havadan dron ya da fotogrametrik kayıtlarla incelenmesini ifade eder. Uydu görüntüleri ve alanda yapılacak metal tespit çalışmaları ve topografik çalışmalar, alanın yüzeyinde ve kısmen altında nelerin var olduğu konusunda fikir verir. Ancak teşhis için somut bulgulara ihtiyaç vardır. Bir sonraki aşama ise kazı çalışmaları olabilir.

3.2. Belirtme, Tanımlama, Raporlama

Arkeologlar, tespit ve teşhis ettikleri çekicilikleri, belirtme, tanımlama ve raporlama yaparak varlıkların cazibesini ortaya çıkaracak bilimsel verileri gerekli hallerde yapılacak kazı çalışmaları ile hem bilim camiasına hem de diğer paydaşların kullanımına sunar. Kazı stratejileri arkeologların yer altındaki varlıkların geçmiş ile ilişkilerini nasıl değerlendirdiğine bağlı olarak değişir (Carver, 1993:53). Kazı çalışmalarının her aşamasında belgeleme ve raporlama kayıt altına alınır. Elde edilen veriler çeşitli arkeolojik laboratuvar analizi çalışmaları ile değerlendirilir, yorumlanır ve yayınlanır. AKV'nın anlam ve değerlerinin hangi açılardan ve ne şekilde yapılabileceğine dair kapsamlı çalışmalar yapılmıştır (Dicks, 2000; Smith, 2006; Hawke, 2012; Apaydin, 2017). Ancak, arkeologların değerlemeleri tamamen ön yargıdan uzak laboratuvar analizlerinin ortaya koyduğu sonuçlar üzerinde olacağı için, arkeologların buluntuları değerlemesi, tamamen titiz, şeffaf ve tarafsız olmak durumundadırlar (Brown ve ark., 2020:106). AKV'nın değerlendirilmesi konusunda var olan birçok ölçüt içinde uluslararası kuruluşlar da belirgin katkılar sağlamaktadır. Örneğin, ICOMOS'un Avusturalya uyarlaması Burra Charter'a göre kültürel alanlarındaki AKV'nın değerlendirilmeleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. AKV Alanlarının Değerlemesi

Kültürel Değerleme Türü	Tanımlama
Estetik Değeri	AKV alanı ile ilişkili, koku ve ses, malzemenin yapısı, biçimi, ölçeği, rengi ve dokusu gibi duyusal algılama değeri
Arkeolojik/Tarihi Değeri	Alanın etkilediği ya da etkilendiği, tarihi bir figür, olay, vaka veya faaliyet yani önemli bir olay ifade etme değeri
Bilimsel/araştırma Değeri	Nadirlik, temsil edilebilirlik, alanın kayda değer bilgiye ne derece katkı yaptığı gibi verilerin öneminden ortaya çıkan değeri
Sosyal Değeri	Alanın, bir çoğunluk veya azınlık grubunun manevi, siyasi, ulusal veya başka bir kültürel hassasiyetine yönelik niteliksel değeri
Spritüal Değeri	AKV'nın doğal alanı ile ziyaretçiler arasındaki bağlılığı yakalayabilme değeri

Kaynak: Brown ve ark.(2020).

Arkeolog, AKV alanının önemini ve değerini ortaya koyarken, günümüzün algısı üzerinden değil, varlıkların döneminin ve ait olduğu kültür özelliklerinin üzerinden değerlendiren uzmandır. Turizm faaliyetinde cazibeyi oluşturan ve çekiciliğin boyutunu belirlemede buradan elde edilen veriler önem kazanmaktadır. Arkeolog, AKV alanın verdiği bulgulara göre belirtme, tanımlama ve raporlama aşamasında coğrafyacı, mimar, epigrafi ve tarih bilimci gibi birçok farklı alanlardan uzmanlarla disiplinler arası çalışması gerekebilir. Arkeolojik araştırmalar ve önem değerlendirmeleri yerleşim alanındaki halka, bölgesel planlama departmanlarına ve sahadaki gelişim altyapısı aktörlerine sunularak (Smuts ve Wiltshire, 2014) arkeoturizm planlamasının en önemli aşaması tamamlanmış olur.

3.3. AKV Alanlarını Turizme Hazırlama

Bir arkeoturizm planlamasında her şeyden önce arkeologların alanda çalışma yürütmesi ve alanı turizm için hazır hale getirme çalışmalarına başlaması gereklidir. Son zamanlarda kültür mirası planlamalarında giderek artan arkeoloji projeleri, alandaki AKV'nın sadece bilimsel çalışmasına değil aynı zamanda eğitim süreçleriyle farkındalığın artırılmasına (Apaydın, 2016: 828; Arias-Ferrer vd., 2017) katkı yapmakta ve dolayısıyla bu varlıkların korunmasına hizmet etmektedir. Arkeologlar AKV bulunduğu alanlarda ulusal ya da uluslarası boyutta örgün eğitimden, mesleki işçi eğitimine, kamuoyu yorumlamadan, sosyal yardım ve sanat yorumlamaya uzanan bir yelpazede önemli ve kalıcı etkiler bırakmaktadır. Arkeologlar, alandaki malzeme kültüründen ortaya çıkarılan arkeolojik bilgilerin elde edilmesinde ve dolayısı ile AKV alanlarının korunarak sürdürülebilir bir bilimsel çalışma alanı ve turizm destinasyonu haline getirilmesinde en belirleyici paydaştırlar (Smith, 2000: 310). Arkeologların AKV alanları için eğitim amaçlı uygulamalara bilimsel veriler hazırlayarak güncellenen bilgileri paylaşmaları alanın arkeoturizm hazırlanmasında ilk adım olacaktır. Ayrıca, arkeologların alanda bulunmaları, Kyriakidis'in Malevizi Belediyesi ve Avrupa Birliği'nin desteğiyle, Gonies köyüne yönelik yaptığı arkeoturizm projesinin vaka raporunda (Kyriakidis, 2015) belirttiği gibi arkeologların AKV'nın alanlarındaki varlığı sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ciddi etkiler bırakabilmektedir. Vaka raporuna göre, turistlerin alana gelişleri ilk olarak arkeologların alana gelmeleriyle başlamış ve böylece yerel halkın da katılımı sağlamıştır.

AKV alanlarının arkeologlar tarafından turizme hazırlanmasında bir diğer önemli katkı ise yapılacak bilimsel çalışmalar ve bu çalışmaları ne şekilde olacağıdır. Arkeologlar tarafından alanda yapılmasına karar verilen çalışmalar, bazen bir kazı çalışması iken, bazen restitüsyon, restorasyon ya da alanın tamamının yeniden oluşturulması (re-animasyon) gibi arkeolojik uygulamalar olabilir. Kazı çalışmaları, restorasyon ya da restitüsyon gibi izlenecek yol da başlı başına cazibe unsurlarıdır (Apaydin, 2017:495) ve turizmciler tarafından pazarlanabilir. Bu süreçte arkeologlar, yürüyüş yollarının güzergahı, bekleme ve izleme noktalarının alanın neresinde olacağı, bilgilendirme ve uygulama alanlarının tespiti ve kullanım şekillerini de belirlemelidirler. Arkeologların hassas durumları dikkate alarak belirlemeyeceği bu gibi durumlar AKV'na zarar verecektir.

Kırılgan, hassas ve bir o kadar ünik olan AKV'nın, turizm faaliyetleri ile tahribat potansiyeli yüksek insan etkisine maruz kalma düzeyinin belirlenmesi, arkeologların arkeoturizm planlamasındaki katkılarının son aşamasıdır. En önemli katkılardan biri olan bu aşamada arkeolog, alandaki varlıkların bütünsel bir anlayışla korunması, muhafaza edilmesi ve gelecek bilim insanları ve arkeoturizm meraklıları için en verimli ve sağlıklı şekilde pazarlanmasındaki arkeoloji temelli sınırlıkları belirlemelidir. Birçok kültür varlığının turizmin olumsuz etkilerinden dolayı ciddi tahribatlara uğradığı ve özelliğini kaybettiği bilinmektedir. Bu gibi istenmeyen durumlar AKV alanının arkeolog hassasiyeti ile turizme hazır hale getirilmesi aşamasında engellenmelidir.

Sonuç, Değerlendirme ve Tartışma

Adeta açık hava müzesi olan Türkiye'de doğru bir arkeoturizm planlamasına ihtiyaç vardır. Bu planlamada birçok farklı alandan uzmanların belirli sorumluluk ve yetki dağılımı içinde çalışması gereklidir. Bu çalışmaların en belirleyicilerinden birisi de ekip içindeki arkeologların üsleneceği hayati sorumluluklar ve yetkiler olmalıdır. Türkiye'de yapılan arkeolojik çalışmalar son zamanlarda hız kazanmakla beraber Cumhuriyetin ilk dönemlerinden bu yana sürdürülmektedir (Tezcan, 1996: 45-48). Bu arkeolojik çalışmalarla gerek duyulduğunda, bazen Üslup Birliği anlayışı doğrultusunda bazen de Romantik Akım ya

da Çağdaş Restorasyon Kuramı anlayışları (Ahunbay, 1996: 08; Feilden ve Jokilehto, 1993: 200-203) ile AKV restore edilmektedir. Süregelen arkeolojik çalışmalarda amaç bir açıdan bilimsel çalışmalar yürütmek ve yeni arkeologlar yetiştirerek bilime katkı yapmak (Özdoğan, 2008:25) iken, bir diğer açıdan ise geniş kitlelerin bu varlıkları ziyaret etmelerini sağlamak için AKV alanlarının turizme kazandırılması olmuştur (Özdoğan, 2006:10). Bilinen klasik anlayışla yürütülen çalışmaların ezici çoğunluğunun sonucunda ortaya çıkan ürünün geri dönüşü ve özellikle AKV bulunduğu yerlerdeki yerel halkta ve ülke ekonomisinde oluşturacağı artı değer planlanmamıştır. Planlama sonuçlarında elde edilebilecek ekonomik, eğitsel ve sosyokültürel faydalar gibi olumlu sonuçlar arasında şunları saymak mümkündür: Türkiye'deki arkeolojik kültür mirası varlıklarının daha kapsamlı bir envanterinin oluşturulması böylece potansiyel zenginliğin artırılması; toplumun daha yaygın katılımının ve desteğinin artırılması, defineciliğin tamamen bitirilmesi; güven, saygı, haysiyet ve paylaşım duygularının artırılması; doğru kararların alınması ve proje avantajlarının daha eşit paylaşılması; potansiyel dış fon sağlayıcıların bölgeye yönlendirilmesi; daha sürdürülebilir sonuçların elde edilmesi. Arkeologlar genellikle çalışmaların bu boyutlarının kendi işleri olmadığı bilinciyle davranmış ve son yıllara kadar arkeolojik çalışmalarda AKV'nın turizm potansiyeli göz ardı edilmiştir. Genellikle halk arasında AKV'nin ekonomik değeri sadece koleksiyonculuk, antikacılık ya da kaçakçılık alanında düşünülmüştür.

Son zamanlarda dünyada arkeolojik kültür varlıklarının bulunduğu alanların lokal, bölgesel, ulusal ve uluslararası boyutta değer üretmesi, ortak kültür mirası alanlarının toplumda eğitimsel, ekonomik, sosyal ve kültürel farkındalıkların oluşmasına katkı üretmesi (Kirshenblatt-Gimblett, 1998: 151) alanlarında çalışmalar sürdürülmektedir. Herhangi bir başarı öyküsü olacak arkeoturizm programı, projesi ya da yayınının ortaya çıkması disiplinler arası iş birliğine yapılacak vurgu ile mümkündür. Bu şekilde ortaya konan AKV çalışmaları sadece kamuoyunu bilgilendirici, eğitici değil, doğal ve kültür varlığı çevrelerinin iyileşmesi ve paydaş tüm bireylerin yaşam kalitelerinin gelişmesine yol açacaktır. Ancak bu çalışmalar bilimsel bir arkeoturizm planlamasından yoksun, kazı başkanlarının bireysel kapasitelerine terkedilmiş olmamalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye'de top yekûn bir "***arkeolojik kültür varlığı ve turizmi yönetimi***" planı oluşturulmasına ve buna hizmet edecek bir idari yapılanmaya gidilmesine ihtiyaç vardır. Disiplinler arası koordinasyon gerektiren böylesi çalışmalarda (arkeoturizm planlamalarında) arkeologlar, tarihçiler, edebiyatçılar, çevirmenler, iletişimciler, pazarlamacılar ve turizmciler, arkeoturizm zincirinin paydaşları olarak birlikte belirli bir çatı altında tanımlı çalışmaları yapmak durumundadırlar.

Kaynakça

Ahunbay, Zeynep. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1996.

Apaydin, V. (2016). *"Effective or Not? Success or Failure? Assessing Heritage and Archaeological Education Programmes – The Case of Çatalhöyük*", International Journal of Heritage Studies, 22 (10): 828–843.

Arı, Y. (2005). *"Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı"*, Doğu Coğrafya Dergisi, 13 (1): 311-340.

Apaydin, V. (2017). *"The Entanglement of the Heritage Paradigm: Values, Meanings and Uses"*. International Journal of Heritage Studies, 24 (5): 491-507.

Atalay, S. (2010). *"We Don't Talk About Çatalhöyük, We Live It: Sustainable Archaeological Practice Through Community-Based Participatory Research"*, World Archaeology, 42 (3): 418-429.

Avrami, E. (2016). *"Making Historic Preservation Sustainable",* Journal of the American Planning Association, 82 (2): 104-112.

Brown, S., Marshall, D., Lilley I., McKinnon, R., Verschuuren, B. ve Wild, R. (2015). Earth's Cultural Herıtage, Protected Area Governance and Management Eds.: S. Feary, G. Worboys, M. Lockwood, A. Kothari, I. Pulsford, (pp. 81-116). Canberra: ANU Press.

Carman, J. ve Keitumetse, S. (2005). *"Talking About Heritage and Tourism"*, The SAA Archaeological Record, 5 (3): 39-41

Carver, Martin. Sutton Hoo: Burial Ground of Kings?, London, British Museum Press, 1993.

Catling, Christopher. Archaeology Step-by-Step, London, Hermes House and Annes Publishing, 2009.

Crouch, D. (2010). The Perpetual Performance and Emergence of Heritage, Heritage and Visual Representation, Eds.: E. Waterto., (pp. 57-71). Ashgate: Aldershot.

Comer, D. C. (2012). Petra as a Bellwether Archaeological Site on the World Heritage List. Tourism and Archaeological Heritage Management at Petra,(pp. 3-28). Baltimore: Springer.

Court, S., D'Andrea A., Del Duca, F., Pesaresi, P. ve Thompson, J. (2019). Managing Herculaneum in Context: Measuring Benefits for People and Places. Feasible Management of Archaeological Heritage Sites Open to Tourism, Edt.: D. Comer ve A. Willems (pp. 3-28). Cham: Springer.

Darlow, S., Essex, S. ve Brayshay, M. (2012). "*Sustainable Heritage Management Practices at Visited Heritage Sites in Devon and Cornwall*", Journal of Heritage Tourism, 7 (3): 219-237.

Dicks, Bella. Heritage, Place and Community, Cardiff, University of Wales Press, 2000.

Feilden B. ve Jokilehto J. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. Rome, Ograro, 1993.

Gamble, Clive. Archaeology: The Basics, New York, Routledge, 2004.

Giraudo, R. F. ve Porter, B. W. (2010). "*Archaeotourism and the Crux of Development",* Anthropology News, 51 (8): 7–8.

Graburn, N. H. H., (1989). Tourism: The Sacred Journey, Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism, Ed. V. L. Smith (pp. 21-36). 2nd edition, PA: University of Pennsylvania.

Green, W. ve Doershuk, J. F. (1998). *"Cultural Resource Management and American Archaeology"*, J Archaeol Res, sayı: 6, s. 121-167.

Gullino, P., Beccaro, G. ve Larcher, F. (2015). *"Assessing and Monitoring the Sustainability on Rural Heritage Sites"*, Sustainability, sayı: 7, s. 14186-14210.

Gursu I. (2013). Cultural Heritage Management: the 2013 Fieldwork Season at Aspendos, Heritage Turkey (Vol. 3, pp. 32-34). Ankara: British Institute.

Harmankaya, Savaş ve Tanındı, Oğuz. Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I, Paleolitik/Epipaleolitik. İstanbul, Ege Yayınları, 1996.

Hawke, S. 2012. Heritage and Sense of Place: Amplifying Local Voice and Co-constructing Meaning, Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives, Eds.: G. Convery, P. Davis Corsane (Vol. I, pp. 235-248). Woodbridge: Boydell & Brewer.

Herrera, A. (2013). *"Heritage Tourism, Identity and Development in Peru"*, International Journal of Historical Archaeology, 17 (2): 275-295.

Jameson, J. H. ve Eogan J. (Eds.) (2013). Introduction. One World Archaeology Training and Practice for Modern Day Archaeologists (Vol. 1, pp.3-14). New York: Springer Science+Business Media.

Jusoh, A., Sauman, S., Yunu, S., Nayan, Nasir ve Ramli, Z. (2017). "*Archaeotourism and its Attractiveness in the Context of Heritage Tourism in Malaysia",* International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences. 7 (4): 1162-1174

Kirshenblatt-Gimblett B. Destination Culture: Tourism, Museums and Heritage, Berkeley, University of California Press, 1998.

Kyriakidis, E. ve Anagnostopoulos, A. (2015*). "Archaeological Ethnography, Heritage Management, and Community Archaeology: A Pragmatic Approach from Crete"*, Public Archaeology, 14 (4): 240-262.

Mazzola, B. J. (2015). *"Archaeological tourism opportunity spectrum: Experience based management and design as applied to archaeological tourism"*, Unpublished master thesis, Utah State University Landscape Architecture.

Minkiewicz, J., Evans, J. ve Bridson, K. (2014). *"How Do Consumers Co-Create Their Experiences? An Exploration in the Heritage Sector",* Journal of Marketing Management, 30 (1-2): 30–59.

Orser, Charles E. A Historical Archaeology of the Modern World, New York, Springer Science+Business Media, 1996.

Özdoğan, Mehmet. Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.

Özdoğan, Mehmet. Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları, C. I, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Özdoğan Mehmet. Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Toprak Hafriyatı mı?, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.

Pawleta, M. (2019). Archaeotourism Spaces in Present-Day Poland: Thoughts on Reconstruction and Re-enactments. Feasible Management of Archaeological Heritage Sites Open to Tourism, Eds.: D. Comer ve A. Willems (pp. 115-128). Cham: Springer

Poulios, I. (2014). *"Discussing Strategy in Heritage Conservation: Living Heritage Approach as an Example of Strategic Innovation"*, Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development, 4 (1): 16-34.

Robinson, H. A. Geography of Tourism, Harlow, Longman, 1979.

Sagona, Antonio ve Zimansky Paul. Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri, Çev.: Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji Sanat Yayınları, 2015.

Scott Griffith, C. ve Miller Griffith, L. (2012). *"Partnerships in Archaeotourism: The Future of Cueva Borbón, Dominican Republic",* Chungará (Arica), 44 (3): 523-532.

Smith, L. (1981). "*Comment on Tourism as an Anthropological Subject by Dennison Nash*", Current Anthropology, 22 (5): 461-481.

Smith, L. (2000). *"Doing Archaeology: Cultural Heritage Management and Its Role in Identifying the Link between Archaeological Practice and Theory"*, International Journal of Heritage Studies, 6 (4): 309-316.

Smith, L. Uses of Heritage, London, Routledge, 2006.

Smuts, K. & Wiltshire, N. G. 2014. *"Challenges facing heritage management in South Africa as highlighted by the implementation of a web-based national heritage management system"*. 14th Congress of the Pan African Association for Prehistory and related disciplines, Johannesburg, South Africa, Jul 14 - Jul 18.

Srivastava, S. (2015). *"Archaeotourism: An Approach to Heritage Conservation and Area Development: Case Analysis of Badoli Temples*", Global Journal of Engineering, Science &Social Science Studies, 01 (02): 31-42.

Tezcan, D. (1996). *"Arkeolojik Kültür Varlıklarının Korunması ve Milletlerarası Ceza Hukuku"*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 51 (1): 425-451.

Thierstein, C. D. (2019). Sustainable Archaeological Tourism through Standards for Good Practice. Feasible Management of Archaeological Heritage Sites Open to Tourism. Edt.: D. Comer, A. Willems (pp. 57-68). Cham: Springer.

Thomas, B., Langlitz, M. (2019). Archaeotourism, Archaeological Site Preservation, and Local Communities. Feasible Management of Archaeological Heritage Sites Open to Tourism. Eds.: D. Comer, A. Willems (pp. 69–78). Cham: Springer.

Turner, Victor ve Turner, Edith. L. B. Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives, New York, Columbia University Press, 1978. [Online] Available at: <Url 1: https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance>, [Erişim tarihi: 16.02.2020].

Wang, Y. ve Bramwell, B. (2012). *"Heritage Protection and Tourism Development Priorities in Hangzhou, China: A Political Economy and Governance Perspective"*, Tourism Management, 33 (4): 988-998.

Williams, A. (1998). *"Therapeutic landscapes in holistic medicine"*. Social Science & Medicine, 46 (9): 1193–1203.

Wurz, S. ve J. H. van der Merwe, (2005). *"Gauging Site Sensitivity for Sustainable Archaeotourism in the Western Cape Province of South Africa"*, The South African Archaeological Bulletin, sayı: 60, s. 10-19.

Wylie, A. (2005). *"The Promise and Perils of an Ethic of Stewardship"*, Embedding Ethics, Eds.: L. Meskell and P. Pels, (pp. 47-68), Oxford: Berg.